

Доц. Костадин Нушев

Християнска социална етика и социално учение на Църквата. Основни принципи и православни перспективи

Християнската социална етика и социалното учение на Църквата в Православната традиция се развиват и разработват по един по-различен начин от това, което познаваме в Римокатолическата църква. За разлика от наличието на авторитета на папския престол и ролята на учителната власт на Римския папа, които от края на XIX век изграят ключова роля за оформяне на Католическата социална доктрина, то в Православието тази християнска социална етика се формулира и развива в духа на съборността и традициите на отделните поместни православни църкви.

Християнските евангелски истини и ценности, свързани с вярата в Бога, свободата на съвестта и човешкото достойнство, справедливостта и солидарността в обществото са основа за изграждането както на вътрешно-църковния живот, на също така са ключови фактори за съществуването на свободното и демократично гражданско общество. Според православната християнска антропология и етика свободата на човешката личност и способността за изграждане на общност са основните предпоставки за формиране на обществения живот и най-висша ценностна основа на обществения морал и обществения ред. Защитата на достойнството и свободата на човешката личност, справедливостта и солидарността в обществото, както и устойчивото демократично устройство на държавата и обществото зависят от спазването на основни духовни ценности и фундаментални нравствени принципи.

Основни принципи и етически позиции

Християнските нравствени ценности на свободата на съвестта, човешките права и справедливостта оформят една дълбока духовна култура на свободата и демократичния правов ред, която е в основата на борбата на християните и Църквата срещу тиранията. Тази духовна традиция на християнството е в основата и на европейската политическа традиция на демокрацията. Именно духовната съпротива срещу нехуманните и престъпни форми на политическа диктатура, които произтичат от тоталитарната идеология и практика на нацизма и комунизма, показаха през XX век че демокрацията не е само политическа организация на властта, а се изгражда преди всичко върху устойчива ценностна система, основана върху вярата в Бога и свободата

на човешката личност. Тази християнска култура на човечност и демокрация се противопоставя на безчовечната система на политическо потисничество, която изграждат политическите движения на национал-социализма и тоталитарния комунизъм.

Една все още недостатъчно проучена област от нашия обществен живот и национална културна традиция е ролята на християнската вяра и на Църквата като носители на духовни ценности и фактори за формиране на демократична политическа култура и стабилизиране на гражданското общество. Един от аспектите на тази проблематика може да се открие в традициите на християнските църковни общности, свързани с демократичната гражданска съпротива срещу тоталитарните режими в Европа през XX век и в частност на ролята на Българската православна църква за спасяването на българските евреи и съпротивата срещу нацизма по време на Втората световна война.

Тази тема постепенно се превръща в предмет на сериозни нови исторически и други интердисциплинарни проучвания, които предполагат и ново по-задълбочено изследване и представяне на специфичните религиозни, теологически и философски предпоставки, произтичащи от духовната традиция на Православието и другите християнски общности в Европа и България, които имат определящо значение за християнската подкрепа на гражданските ценности на демокрацията, правата на човека, свободата на съвестта и хуманизма.

Свободата на съвестта и правата на човека

От богословска и антропологична гледна точка следва да се посочи, че основополагащо значение за Православно-християнския подход и прочит на основните човешки права има достойнството на човека като личност и свободата на съвестта. В православната църковна традиция и богословска дискусия по темата за човешките права, която започва особено интензивно в началото на XX век, се откроява именно разбирането за фундаменталното значение на свободата на съвестта, мисълта и самоопределението, около които се групират основните права на човека като личност и член на обществото. [3,348-359]

В православната християнска традиция на Църквата се поставя акцент именно върху свободата на личността, свободата на съвестта и самоопределението като основни характеристика на човека, разкриващи го като разумно същество, а не толкова на правните или политически измерения на човешките права като права на гражданите, които са гарантирани от законите на държавата. Това можем да видим в християнските

социално-етически и философски принципи на Руските богослови от XX век. Това са Сергей Булгаков, Николай Бердяев, Георги Федотов, Семьон Франк и други, върху основните богословски концепции на които в днешно време се изгражда Православното социално учение на Църквата. [1]

Законодателната страна или правната регламентация на човешките права е важна и християнството в своята история успява да допринесе за едно чувствително и дълбоко хуманизиране на древното римско право, като внася в системата на държавно-правната антична традиция принципа за свободата на съвестта и правото на самоопределение, които са били непознати в пълнота за древно-гръцката и древно-римската политическа и правна традиция.

В своята универсална система от ценности християнството възприема важни елементи от културната и правна традиция на гръко-римската античност и предава на свой ред своето духовно наследство на модерния хуманизъм и произтичащите от него принципи за свобода на съвестта и респект към човешките права на отделната личност. Тези процеси през Ренесанса, Реформацията и Просвещението в Европа допринасят за формирането на модерната концепция за човешките права и също така на съвразаните с нея принципи на модерната представителна демокрация и правова държава, които се основават върху политическите свободи на гражданите и върховенството на закона. [6]

Тези основни ценности оформят облика на европейската културна идентичност, която е вкоренена както в християнското духовно наследство, така и в способността на тези жизнени ценности за динамично обновление и осъвременяване. Тази способност за приемственост и обновление на традицията е качество, придобито и усвоено не без участието на Християнската църква, която е предала на европейските народи и на европейската култура - формирана в нейното лоно – подобно измерение и духовен потенциал. “Единство в многообразието” и “обновление на традицията” са основни духовни принципи на християнския религиозен и културно-исторически живот, изповядвани от Вселенската църква както на Изток в Православния свят, така и на Запад в латинското християнство на римо-католическата традиция и на евангелско-протестантските общности в по-ново време.

Православието и правата на човека

Българската православна църква след началото на политическите промени в страната постепенно възприе демократичните норми и стандарти за организиране на гражданското общество, основани върху уважението на основните човешки права и религиозни свободи на всички граждани. След първото десетилетие на труден

обществено-политически преход БПЦ се доближи до ясното признаване и възприемане на тези демократични норми и международно приети европейски стандарти за уважение и защита на основните човешки права и свободи.

По-задълбоченото вникване и преоткриване на християнската традиция на духовен ангажимент в защита на свободата и човешките права, демонстрирана в борбата на християните срещу престъпленията на нацизма е основа за осмисляне на борбата на Българската православна църква срещу опитите за реализиране на нацистката политика в България. Вникването в смисъла на дълбоките основания за твърдото и мъжествено отстояване на християнските ценности за защита на ближния, демонстрирани в подкрепата за спасяването на евреите, жертва на системната политика на изстребление и геноцид, ще допринесе за осмисляне на връзката между християнството и демокрацията в българската политическа традиция.

Това ще стимулира и по-активното осмисляне на ролята на християните за опазване на ценностите на демократичния обществен ред и моралното ангажиране в днешно време на Българската църква с ценностите на свободата, толерантността и съпротивата срещу несправедливостта и идеологическите движения, проповядващи религиозна и расова омраза, разделения на гражданите и различни форми на потисничество. [7]

Колапсът на комунизма и преходът към демократична и правова държава

Преходът към демократизация, и особено процесът на евроинтеграция на пост-комунистическите страни, свързан с демократичната и ценностна трансформация на техните общества, е неразривно свързан с възприемането на международните стандарти за правата на човека, които обхващат политическата и правна сърцевина на демократичния обществен и правов ред. Няма демокрация и свободно гражданско общество без устойчива политическа и гражданска култура, свързана с уважението и гарантирането на основните човешки права и свободи.

Православното християнство и духовната традиция на Църквата разглеждат въпросите за основните човешки права във връзка с учението за Божествения нравствен закон и неговите универсални измерения. Бог е Творец и Законодател на света и човека (Бит.1:1-31). Той е вложил Своя естествен нравствен закон в разумната човешка природа, от която произтичат и основните човешки права – правото на живот, свобода на самоопределението, свобода на съвестта, на мисълта и религията. От тези фундаментални човешки права и свободи произтичат и гражданските права, които имат

политически, икономически и социален характер – право на собственост, на свободно движение, свобода на избора и самоопределение в индивидуален и социален аспект и другите граждански права.[3,303-320]

Православната църква и съвременните социално-етически проблеми

През последните години след влизането на България в Европейския съюз се наблюдава известно активизиране на БПЦ по някои социално значими и морални теми в обществения живот, свързани с основните човешки права, и изработването на официални църковни становища и позиции. В момента продължава активната обществена кампания за въвеждане на религиозно обучение в публичните държавни училища като редовен предмет и някои основни позицията на Светия Синод се подкрепят и от представителите на други религиозни общности – Мюсюлманското вероизповедание и неговото Главно мюфтийство, евангелско-протестантските християнски църковни общности и други официално регистрирани и традиционно-установени вероизповедания в страната.

На второ място тук следва да посочим становището на БПЦ в защита на семейството и правата на децата, подкрепена и от Католическата църква в България, протестантските християнски общности и мюсюлманското вероизповедание. Става дума за позицията на БПЦ, приета от Светия Синод и Църковно-народния събор, за запазване на християнския характер на брака и стабилността на семейната институция в обществото.

Тази официална позиция беше приета по повод опитите за някои по-крайни либерални промени в законодателството и Семейния кодекс и предложения за узаконяване на фактическото съжителство между партньорите като равнопоставено на институцията на брака и съпружеството.

Църковната позиция е насочена към защита на семейството и родителството, към отстояване на принципа на отговорното родителство и грижата за израстването и възпитанието на децата в семейството като незаменима социална и духовна институция. В тази връзка са и непрестанните акции, позиции, призови и молебени на Църквата в защита на българските деца, техните права, грижата за семейството и училището като институции отговорни за възпитанието и образованието на децата и подрастващите.

Съвременните политически и социални реалности на Европейския съюз са доминирани от светското начало и секуларните принципи на правото и политиката, но това не означава, че те са напълно лишени от своите християнски корени и духовни

ценностни основания. Общата европейска култура и устоите на цивилизацията на Стария континент са свързани дълбоко с християнската вяра и черпят духовни и жизнени сили от християнската религиозна традиция. Независимо от коментарите за “постхристиянския” облик на съвременна Европа или за упадък на ролята на Църквата като фактор в живота на европейските граждани, дълбоките фундаментални основи на европейската култура дължат своето ценностно и духовно измерение на християнството.[6]

Официални становища и документи на Българската православна църква

Макар през последните години все още не е изработено и прието официално становище на Църквата по тази обществена проблематика Светият Синод като върховно ръководство на БПЦ многократно се е изказвал в защита на религиозната свобода, веротърпимост и толерантност в обществото и за взаимно уважение между представителите на основните вероизповедания в страната.¹

През 2007 и 2008 година за първи път в официални документи на Светия Синод на БПЦ са изложени някои ясни християнски социално-етически принципи за отношението на Църквата към обществото, държавата, образователната система и основните човешки права. Ясно и експлицитно в тези документи са изложени основните християнски социално-етически концепции, основани върху ценностите и стандартите на човешките права, и се съдържат редица положителни оценки на Църквата за задължителното спазване и приемане на европейските норми и стандарти за религиозен плурализъм, толерантност и защита на основните човешки права като основа на обществения мир и социална стабилност. Става дума преди всичко за двата основни официални документа – „Позиция на Св.Синод на БПЦ по Закона за трансплантация на органи, тъкани и клетки” от месец декември 2007 година и „Концепция на БПЦ за религиозното образование в българското училище” от 2008 година. [8]

Към същата категория официални документи могат да се отнесат и становището на БПЦ за проектите за изменение на Семейния кодекс, внесени в Народното събрание, които третират въпросите за правата на детето, отговорното родителство и запазването на християнския брак и семейството.

По същия начин следва да възприемаме и най-новото послание на БПЦ от месец септември 2015 година за характера на бежанската вълна и мигрантската криза в

¹ Тези становища са били ясно засвидетелствани както по повод на реституирането на отнети по времето на комунистическия режим недвижими имоти на различните религиозни общности, така и при изработването и приемането на новия Закон за вероизповеданията в страната през 2002 година.

Европа. Българската църква призовава едновременно към гостоприемство и милосърдие спрямо нуждаещите се от закрила и убежище бежанци, но и също така предупреждава и за опасностите от политически провокации и радикализиране на привърженици на ислямистки групировки и джихадистки организации, които злоупотребяват с религията и вярата за своите користни политически цели и икономически интереси.

Използвана литература

1. Булгаков, С. Православието. С., 1994.
2. Бердяев, Н. Царството на Духа и царството на кесаря. С., 2002.
3. Игумен Вениамин Новик. Христианское понимание прав человека. – в: Православие.Христианство. Демократия. СПб, 1999.
4. Костадин Нушев. Християнското учение за справедливостта. Богословско-етическо изследване. С., 2008.
5. Костадин Нушев. Свещеният дар на живота и достойнството на човешката личност – основни етични принципи за отношение на Православната църква към съвременните проблеми на биоетиката. – В: Сб. Хуманизъм-наука-религия в полза на обществото. БАН, С., 2011, с. 14-26.
6. Костадин Нушев.Християнските принципи свобода, справедливост и солидарност – отношение между социалното учение на Църквата и гражданските ценности в демократичното европейско пространство. – в: Сборник с докладите от Международна научна конференция “Българската наука и Европейското изследователско пространство”, СУБ, Стара Загора, 05-06 юни, 2008 г.
7. Костадин Нушев. Мисията на Православната църква в съвременното “информационно общество” – в: Сборник с доклади от Научна конференция “Икономика на знанието – възможности и предизвикателства пред висшето образование”, Бургаски свободен университет, 13-15 юни, 2008 г.
8. KostadinNushev.The Bulgarian Orthodox Church and the Ethical Issues of Stem Cells Research (Summary) - In: Study Document On Stem Cell Research:Theological and Ethical Reflection. Expert Meeting on Stem Cell Research World Council of Churches. Chateau de Bossey, Celigny, Switzerland, 1-2 December 2008, p.18.